

બીજી ચોપડીના અર્થ. ❀

संवत् १९८४] क्रिंमत ३. ०-४-० [सते १९२७

2377

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૮૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બીજી યોખા?ના અર્થ

વિગદ મ ૪૫૨ : ૮૮૪ : ૩૦ : ૨૫૫

મસદા. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
મુથાર=સાકડનું કામ
કરનાર
કડીઓ=છો ઈંટનું કામ
કરનાર
મધમધે = ખુશખોથી
જહેક જહેક થઇ રહે
પવન=વાનું વાવું
વાસ=સુગંધ; પીમળ.

તળાવ=જેની ચારે બાજુ
જમીન અને વચમાં
પાણી હોય તે
પહાડ=મોટો ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને
ઉતરવાની વગર ભાડાની
જગા
વટેમાર્ગ=મુસાફર
ઓસરી=ઝોટલી

અજવાળું=સુરજ, દીવા
વગેરેનો પ્રકાશ
ધાર=બીક ભાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
જીનસ=ઝાંખું અજવાળું
સરખાં=મનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફામ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભક્તિ=ભજન

સાર—દરરોજ ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨.

વર્ષન=હકીકત
મવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેર=પક્ષી
જામર=મમરો
મુલ્લાં=મુસલમાનનો
નીમાળ; હોરાઓના
ધર્મગુરુ
તૂલ=અનાજનો ઊગેલો
છોડ

અંધકાર=અંધારું
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી;
પક્ષી
વન=જંગલ; રાન
વહાણું વાયું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પૂરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=ચળકાટ
જાતભાતના=તરેહ
તરેહના

દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
કુકડા=મરઘા
મેના=એક જાતનું સુંદર
રાગનું પક્ષી
કુટડા=૩ પાળા; શોભિતા
તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા
બંધ થયા; સંતારી ગયા
ખુલ્લાખાંખા=પ્રલીકુંચી;

ધુપી જગા	નિમાજ પઢવાને માટે	ચારો=ખાવાનું
ખોળે=શોધે	ખૂમ પાડવી તે	વેલી=વેલા
હાકતજનો=ભગતો	ચંદ્રતણો=ચંદ્રમાનો	ખીલે=ફૂટે
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી	હિંદય થયો=જીગ્યો	નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
પરમેશ્વરને જીએ	કમળ=કમળનું ફૂલ	તાજ=તરતનાં ખીલેલાં
ગાન=ગાયન	પત્ર=પાંખડી	ટોળે=ટોળાખંધ
હાતા=સખી; હાતાર	ખોલે=ઉઘડે; ખીલે	વીરા=ભાઇ
દીએ=આપે	હિમંગી=હોંસીલા	મગન=ખુશી
ફડું=સારું; ધણું	ધાય=દોડે; ઊડે	પ્રભુકરં=પ્રભુનું
ખાંગ=ખૂમ પાડીને	ઢાર=ચોપગાં જાનવર;	ધ્યાન=ચિત; મન
નિમાજ પઢવી તે;	પશુ	

સવારની હકીકત.

સમજીતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે, અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. [૧] મરઘા કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડ કા કા કરે છે. શોભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા ખોલે ખોલે છે. [ટીક ૨] સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડ્યું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઇ ગયા અને સંતાઈ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે. [ટીક ૩] ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને મુક્તાંજ નિમાજ પઢવાને

માટે જૂમ પાડે છે. [ટક ૪] સુરજ ઊગ્યો તેથી રાતનું અંધારું જતુ રહ્યું, ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. [ટક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માથુસો ધધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, જૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ધણી પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાળું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે ભાઈ ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દઈને બ્રહ્મ અને મન દઈને પાઠ વાંચ. [ટક ૮]

પાઠ ૩.

વરસ=માર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો
પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
હિડાડે છે=ચગવે છે
હિતરાણુ=સંક્રાંતિ; સુરજનું
ઉત્તર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ

હોળી=દ્રાગણુ સૂદ પુનેમ
સૂદ=અજવાળીઉં; મહી-
નાનું પહેલું પખવાડીઉં
વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું
ખીણું પખવાડીઉં
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
ચંદ્ર ખીલકુલ ઊગતો
નથી તે દિવસ
વચ્ચ=લુગડાં

પંખા=વીજણા
શિઆસું=વરસાદની ઋતુ
અજવે=રાખડી ખાંધવાનો
દિવસ; આવણુ સૂદ ૧૫
ફશેરા=રાખડી છોડવાનો
દિવસ; આસો સૂદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના
છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
પર્વ=તહેવાર; આનંદનો
દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કય કય ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખવાડી-
આના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ?
મહીનામાં બીજી તિથિએ કઈ કઈ આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિઆળો,
ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા
તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.

એળો=ધણું માણસો ને
ગાડી ઘોડાની ઠઠ
ગોઠળઆઠમ=શ્રાવણવદ
આઠમ; જન્માષ્ટમી
કડકડતાં=અચ્છીવાળાં
આઠમિંધ=દોસ્તદાર
ઠઠ=ગીરદી; બીડ
વિખુટા=જુદા
દુકાન=માલ વેચવાનું
ઠેકાણું
કંસારા=તાંઆ પિત્તળનાં
વાસણુ અનાવનાર
અને વેચનાર
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ
પિત્તળ=તાંબું અનેજસ
તની મેળવણીથી અને-
લી પીળા રંગની ધાતુ

સુખડીઆ=મિઠાઈ અના-
વનાર
હાટ-દુકાન
કોપરાપાક= કોપરાનો
અનાવેલો પાક
મિઠાઈ=મરશી, પેંડાવગેરે
ખડકેલી=ગોઠવેલી
ખરાદી=સિંધાડા ઉપર
ધાટ ઉતારનાર
સામાન-ચીજો; વસ્તુઓ
પલંગ=છત્રીવાળો કોચ
પારણું=હીડાળા જેવું
ઘોડીઉં
કોચ=એ બાજુએ તકી-
આવાળો પલંગ
કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર
સુતરાઉ=સુતરનું અનાવેલું
ઊનનું=ઘેટાના વાળનું

રેશમી=રેશમનું અનાવેલું
શણુ=એક જાતનો છોડ
એની છાલનાં દોરમાં
તથા કપડાં અને છે.
સરૈયા=અત્તર, ગુલાબ-
જળ, ધુપેલ વગેરે
સુગંધી વેચનાર
ખહેકખહેક=મધમધ
લીલોમેવો=તાજાં પાકાં
ફળ
દ્રાક્ષ=દરાખ
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
મદારી=ખેલ કરનાર
ખેલ=રમત
સિપાઈ=ચોકીદાર
સવારો=ઘોડે બેસી ફર-
નાર સિપાઈ
ફુદડી=ચક્રર

સવાલ—ગ્રોહણખાડમના મેળામાં શું શું બેચું ?

પાઠ ૫.	ધાટ=ધલાબ; ઉપાચ	જીવ લધને નાહો=ખૂખ
નહારી=ખરાખ	રાસ=દોરડું	દોડથો
સોખત=સંગત	ઢગલો ઢગલા=પણાચ	ફૂરીને=પાછળ
પટેલ=ગામનો ઉપરી	દોસ્ત=બાઈબાઈ; મિત્ર	દોલો=થપપડો
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ	ફૂંકડ=સારાં	ફૂળ=ફાયદો; લાભ
છોડવાળી જગા	પછવાડેથી=પાછળથી	
મઝા=ગમત	રખવાળ=સાચવનાર	કવિતાના અર્થ.
શેખી=પતરાજી	સજ્જડ=જોરથી	
પારકાં=પરાયાં; બીજનાં	ઝપાટો=સપાટો	અસર=લાગણી
માને=કયુલ કરે	થડ=ઝાડનો વચ્ચેનો ગોળ	સંગ=સોખત; સંગત
આખરે=અંતે	ભાગ	રંગ=અસર; પાસ
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો	અચડાયું=અફળાયું	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
આધે=દૂર	ચકરી=તમ્મર; ફેર	ઠામ=ઠેકાણું
ખાસાં=સારાં; મગનાં	છુંદાધ=ચગદાધ	ઠરશે=ઉભો રહેશે
નિશાન=એધાણું	લોહીલોહાણું=લોહીથી	ખુરો=નહારો; ખરાખ
તાકીને=ધારીને	ખરડાએલું	મે'તા=મહેતાજી
લૂમ=ઝુમખો	વાડીવાળો=વાડીનો ધણી	ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
તૂટી પડે=નીચે પડે	લપડાકો=તમાચા	વિદા=ધલમ; બહુતર

સોખત તેવી અસર.

સમજુતી—જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોખત તેવીજ જગાએ તે જધને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોખતથી સ્મરે થશે, નહારી સોખતથી નહારે

યરો; સારા મહેતાજીની સોજતથી વિદ્યા મણે અને નસીબવાન થાય
મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો
નસીબવાન થાય. (૩)

સાર—નહારી સોજતથી તેની નહારી અસર આપણા પર થાય છે,
માટે નહારા માણસની સોજત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	કુટેવ = નહારી આદત;	ઉતરી ગયો=સાધામાંથી
રખડેલ=રખડતો	ખરાબ ટેવ; ખો	ખસી ગયો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	પોળ=મોટી ખડકી	લેકંડો તાણતો હતો=
ટકે સુખી હતાં	અટક્યાળાં = અડપલાં;	મોટે સાદે રાગ કાઢી
વયે=ઉંમરે	કોઈને ખોટું લાગે એવું	રડતો હતો
પારજ રહ્યો નહિ=	કર્ચા કરવું તે	હાડવૈદ=ભાંગેલું હાડકું
ધણોજ થયો	લડાઈ=વઢવાડ	ખેસાડનાર વૈદ
વધાઈ=વધામણી; ખૂશ	વંડી જશે=મગડી જશે.	લેપ=ખરડ
ખબર	સીધું ચાલવું=તોફાન	ઓસડ વેસડ=દવા ને
ઓવારણાં=દુઃખડાં	મસ્તી ન કરવી.	તેના ઉપાય
ફાઈ પગલું=ફાઈના તર	ખહાને=નામે	વલે=દશા; ભુંડા હાથ
ફથી જે પગલું ખાંધ.	ચૌડું=ખબર	ખો=આદત; ખરાબ ટેવ
વામાં આવે છે તે	રજળતો=રખડતો	શિખામણ=ફાયદાની
લેટ=ધનામ	ટાણું=જયો	વાત; ખોષ
લાડીલો=ત્રાડમાં ઉછ-	મસ્તી=તોફાન	સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી
રહ્યો; લૂઝકવાયો	લાતાલાતી=લાતખાજ	દીધી
	લાત=પાછલો પગ	
	મારવો તે	

સાર—નિશાળનું નામ હમ રસ્તામાં રજળવું નહિ, અને
નહારાની સોજત કરવી નહિ.

<p>પાઠ ૭. જક્કી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર; જીદી બાહરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં લવારાં=અકરીનાં બચ્ચાં પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં ગાડરાં=ઘેડાનાં બચ્ચાં ચારો=ધાસ નીરતો=નાખતો ખાંધે=ખભે ખેતર=અનાજ પાકે તે જગો</p>	<p>જતન=રક્ષણ; સંભાળ રઆરી=ઢોર ચરાવનાર ઝિચી ગઘ=ઝિડી ગઘ; દૂધ દેતી બંધ થઈ જાળવતો=સાયવતો વિઆય=જણે ધણી=માલીક સાયવણુ=સંભાળ તકરાર=વઢવાડ; રકઝક શિકારી=શિકાર કરનાર અનન્યુ=ઝોળખાણુ વગરનુ</p>	<p>ખેલવું=રમવું ઠરેલ=ડાહી નાદાન=સમજણ વગરનું સંભાળ=અરદાસ સપડાષ પડશે=હેરાન થશે; સપડાશે જક=જીદ; હઠ લાગ=દાવ; તક સટકી ગયું=છાનું માણું નાસી ગયું ઠેકવા=કુદકા મારવા પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા</p>
<p>ઝાક=અકરાં, ઘેટાં રાખ- વાનો વાડો છાંચે=શીળે; છાંચડે વાંસળી=વાંસનું કાણું પાડી બનાવેલું વાળું પાવો=પીસવો; સિસોડી હૂંફ=ગરમી; આશરો</p>	<p>પાઠ ૮. ગાંધતો=પુરી રાખતો ચેન=સુખ; મગ બંધીખાનું=કેદખાનું ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું</p>	<p>વગડો=જંગલ; રાત કોનર=ચુકા; બખોલ તરાપ=કુદકો; ફાળ ખોડ=ચુકા; બખોલ કમોતે=વગર મોતે</p>
<p>સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ. પાઠ ૯. રિસાળ=રિસાઈ જમ એવો</p>	<p>સહેજ સહેજમાં=જરા જરામાં રીસ=ચુસ્તો; મિનજ</p>	<p>છેડો=પાર; અંત લાગ્યે=કદાચ આડોશી પાડોશી=આસ-</p>

પાસના ધરનાં રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાષમાંડુ=ભાષબેન	ટેવ=આહત	મુદ્દલ=ખીસકુલ
જમણુ=જમવાનું	નકામો=અમથો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=ખીકથી ખૂમ	ઢાંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.	મહેનત શરૂ કરી=મહેનત	ખંત=ચેતક; કાળજી
જાળ=કરોળીઆનું પડ;	કરવા માંડી	ચતન=મહેનત
જાળું; ફાંદો	માટ=મટે	ચગડાઇ=છુંદાઇ; દબાઇ
ફરી ફરીને=વારે વારે	ફાળ્યો=પાર પાડ્યો	તળે=નીચે
વિષે=બાબત	ઘાટ=ઉપાય	મોત=મરણ
વણુ=વગર	ભીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	તજી=છોડી
તૂટેલ=તૂટી ગયેલે	રહો.	અનંત=ધણીજ
તાંતણે=તારે	ધીરજ=સખુરી	લાભ=ફાયદો
	નીરધાર=નકકી	પામે=મેળવે

ફરી ફરીને સાફ કામ કરવા બાબત.

સમજીતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી, પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કોઇ ઉપાયમાં ફાળ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને એ ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાળ્યો નહિ. ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છટ્ટીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નકકી જાળામાં જઈ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ લગે છુંદાધને વગર મોતે મરી જાત. (પ) એ પ્રમાણે કરેજીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણેજ ફાયદો થાય.

સાર—સાફ કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧.	બિલ્લુ=સાથી	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
અકબિલ્લુ=એક જાતની	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જોઈ
રમત	સરદાર=ઉપરી	પૂર જોસથી=ધણાજોરથી
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ધૂમી રહ્યો=આમથી તેમ	ભૂલથાપ-ભૂલાવો
ગઢ=કિલ્લો	ફરી રહ્યો	શાખાશ-ધન્ય
સાથી=સોજાતી	દાવમાં=લાગમાં	દાવ=રમત

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ખાતરી=મરોસો	છંછેડે=હરકત કરે
દઢ મનવાળો=પાકા વિ- ચારવાળો	ચુનું=વસ્તી વગરનું	પીક=વાંસો
ગેડીદડા=દડો અને તેને	માં ફેરવી=માં ચઢાવી	ઘાટ=આકાર
ફેંકવાની લાકડી	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોહામણી=શોભિતી
ડગલું=પગલું	મન ડગવા દીધું નહિ=	ભપકાદાર=રોપવાળા
ફંગ જામ્યો=મજા આવી	મરજી મુજબ કર્યું નહિ	કોરીને=કાણું પાડીને
પછી તો ધૂળ=પછી કંઈ	પાઠ ૧૩.	દુભવો=નારાજ કરો
મજા પડવાની નથી	મધમાખી=મધ ખનાવ-	નુકસાન=ખગાડ
વચન=બોલ	નારી માખી	સ્વાદે=લહેજતથી
	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ	નરાઈ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઈનું બુદ્ધ કરીએ તો આપણું બુદ્ધ થાય.

પાઠ ૧૪.	અગ્રેઈ=પોંક પાડવાની	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ઘાસાળ=માના બાપનું	ભટ્ટી	વાંક=ચુનો; તકસીર
ધર; મામાનું ધર	હિલ્તબેર=હોંસથી	સાજુ=આખું
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ	ઠસુ=ઠોકર	હરખ=આનંદ
થયો	હોંસબેર=ઉમંગથી	હિતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કેઈપણ કામ હિતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચી	સુખચેન=મઝા
દીંગલી=નાની પુતળી	કાયર=હેરાન	રોઠક=દીલગીર
લખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આખર
ઝૂટવી લીધો=એકદમ	કુટી બદામ=ખોટી બદામ	ધટે=ઝોછી થાય
ઝડપ મારી લઇ ગયો	નજીવી કિંમત	નિદે=ખોટું ખોટું ખોલે
સુરી પડ્યો=લપશી ગયો	સહીઅરો=એનપણીઓ	બળવંતા=જોરાવર
અરડ=ઝટ ભાંગી જાય	કટ્ટા=એક બીજની સાથે	સદા=હંમેશા
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરા
પછાડીએ=અફાળીએ	આપણુ=આપણે	કુમેશ=કુજીઓ
		કોય=કોઇ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજીતી—આપણે બને જણ ભાઈ અને એન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ધણી દીલગીરી થાય, આખર ઝોછી થાય, અને લોકો નહાઈ ખોલે. (૧) હે જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની યુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઇ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કાઠ દિવસ કાઠ લડે કે રડે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય, તો મા ધણી ખુશી થાય. (૩) સાર-લાઘ બેને સંપી ચાલવું.

પાઠ ૧૬.	ફેરવા=ખલવા	ધીરા=શાંત
રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં	ફાંફાં=ખોટી મહેનત	છાના=મુંગા
એ નામના રાજા થઈ	ગણકાર્યુ=માન્યું	પ્રધાન=વજીર
ગયા તે. હિંદુ લોકો	ડસકાં=રડતાં રડતાં	ઠપણુ=આરસી
એમને પરમેશ્વરનો	આચકા ખાવા તે	દશરથ=રામચંદ્રજીના
અવતાર માને છે.	રોણુ=રડવાનું તોફાન	બાપ
હિંજી=મરજી	ખીજવાયા=ગુરસે થયા	મહારાજા=મોટારાજા
ગભરાટ=ગભરામણુ	રડ પર=રડવા પર	મી=સારા; શોભાયમાન
છેવટે=આખરે	ગોદ=ખોળો	

સાર-અકલ વાપરો યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.	પેટે=પોતાને	દયા=રહેમ; મહેર
વગર વિચાર્યું=વિચાર	ઓછું આવતું=ખોટું	ઉછેરીને=મોટું કરીને
વગરનું	લાગતું	જન્મ થયો=અવતર્યો
જોડું=ધણી ધણિઆણી	પાપ=ખોટાં કામ	લોહિઆળું=લોહીવાળું
કચરો પુંજો=કચરોવગરે	આધાર=આશરો;	ગુસ્સો=રીસ
પરવારી=નવરી થઈ	બરોસો	બેડું=ગાગર ને ધડો
કથા=કથર સંબંધી	સાર=બલું; કલ્યાણુ	કંકડા=ટુકડા
વારતા	આંગણું=આરણુ આ-	લાંગીતૂટી=સમભય
મળતું=પેદાશ થતી	ગળની જમીન	નહિ તેવી
ગુજરાન=ગુજરો	તરફડતું=તરફડીઆં	ખોલી=ખોલ
છોકરાંછાયાં=છોકરાં	મારતું	મૂર્ખ=બેવકુફ

પાપી=અંડાળ; દુષ્ટ
અભાગણી=કમનસીબ

પુત્ર=છોકરો
છવ=પ્રાણ

વળે=કામ આવે
જનન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ધણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧)

સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.
સંદેશો=ખબર
ખેડંગતો=લંગડતો
દુઃખી=હેરાન
મદદ=આશરો
હુંકાળું=ગરમ
પરાળ=ભાતનું ધાસ
છાપું=ચાલતા વખતની
ખબરનો છાપેલો
કાગળ

છાપખાનાવાળા=છાપ-
ખાનાનો માલીક
ગોઠવણુ=અંદોજસ્ત
ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર
સરનામું=ટેકાણું
સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી
રાખવાનું મુકરર ટેકાણું
ખટખટ=અવાજ
સિસોટી=પીસવો
ડરતો=ખીતો

પંપાળી=હાથ ફેરવી
ડર=ખીક
નજીક=પાસે; સોડે
ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
ઝપાટાબંધ=દોડતો
ખબરદાર=હોશિયાર
આઠ કલાકમાં ૧૫ મિ-
નિટ બાકી=જાણ વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.
કોણી=હાથને વાળવાનો
વચ્ચો સાધો
દીમણું=દીમું

માથું મારી=હિંમત હારી
છાતીવાળો=હિંમતવાન
ધરાયો=તરપત થયો
હડસેલો=ધકકો

વેગળા=દૂર
ખઝાડી=વળગાડી -
પેટભરી=જોષ્ટ્રો તેટલા

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ધન્યર આપણને બળ આપ્યું હોય તે તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	શાહગઢી=પાદશાહની	અરબ=વિનંતી
ખલીફા=મહમદ પેગંબર	દીકરી	ફરજીદો=અચ્ચાં; છોકરાં
રત્ના વારસ	ચીતરામણ=ચિત્ર	લાડ=વહાલ
પાદશાહ=મુસલમાન	તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;	અલા=ખુદા; પરમેશ્વર
રાજા	હજુરમાં	ગુનો=વાંક
ફરખાર=રાજકચેરી	છોકરવાદી=નાદાની	માફ=ક્ષમા
દેખાવડો=રૂપાળો	કારણ=સખ્ય; મતલબ	દીલ=મન
સુખો=સુખેદાર; સરદાર	નામદાર=પ્રખ્યાત;	દીલગીર=નાખુશ
નીમણક=ગોઠવણ	નામીયો	ઓદ્દો=હકુમત; સત્તા
હુકમ=આજ્ઞા	ફરમાવશો=હુકમ કરશે	નીમ્નો=નીમણક કરી
ખાસ=શુદ્ધ; ખાનગી	સમજુતી=સમજણ	કઠણ હયાનો=હયા વગરનો
શાહગઢો=પાદશાહનો	માંએ ચઢેલો=વધારે	રદ કર=ફેરવી નાખું
દીકરો	ઝોળખવાને લીધે બીક	આરબ=અરબસ્તાનનો
	વગર બોલનાર	રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આગુઆગુ	વર=કુતરા જેવું ફાડી
આંધળો=જેને બે આંખે	કોહલાં=ફાડી ખાનારાં	ખાનાર જનવર
દેખાય નહિ તે	જનવર	ખોંખારો=અવાજ
લંગડો=લુલો	વાધ=ફાડીખાનાર ચઢા-	આરો=અવળો
ઢેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા	પટાવાળું જનવર	દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
માળા=પક્ષીનાં ઘર		ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	જગામાં થઇ ખીજી નદી	લોભી=લાલચુ
પડછાયો=એળો	કે સમુદ્ર મળે છે તે	તરાપ=કુદકો; છલંગ
ભાગેળ=દરવાજો; દર-	કુદકો=છલંગ	ખોળ=શોધ; તપાસ
વાળ પાસેનો બળર	પૂલ=નદીપરથી જવા	પડાવી=ખુંચવી; છીનવ
ભાગ=હિસ્સો	આવવાને આંધેલો રસ્તો	દાનત બગાડી=પડાવી
પાર=કિનારો; કાંઠો	થાક=વિસામો; આરામ	લેવાની ઇચ્છા કરી
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો	અદેખો=ખીજનું સારં	ગુમાવ્યું=ખોયું
પર્વત અથવા સરોવર-	જોઇ બળે એવો	તાકે=ધારે; વિચારે
માંથી નીકળી ઢળતી		
સાર—લોભ કરવો નહિ.		

પાઠ ૨૩.	રોગ થાય છે તે	છુટું મૂકી દીધું=છોડી
ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું	દરકાર=પરવા	દીધું
સ'દેહ=વહેમ; શક	ઠાવકું=ડાણું	અભડાયો=અડકાયો
હુડખવા=કુતરા, કોહલાં	ખચકું=ડાકું	ભરોસો=વિશ્વાસ
વગેરેને એક જાતનો	ખામી=કસુર	

સાર—આપણી આંખે ખરં દેખાયા છતાં ખીજ પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	ની વસ્તુ લેવી તે
લખોટો=મંજો	સળ=શિક્ષા	ચોર=છાની રીતે ખીજ-
છાનોમાનો=ચુપચુપ	ભૂલીશ=વીસરીશ	ની વસ્તુ લેનાર
બગાડ્યું=ખરાબ કર્યું	ચોરી=છાની રીતે ખીજ-	

પાઠ ૨૫.	હચિયાર	શાણો=ડાલો
કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું	ભાપડો=મરદ; પુરૂષ	બહાદુર=જોરશવર

ધાવ=ધા	જૂલતાં ને સમાતાં=પા-	દેવી માતા=દેવી
હાળે=જુએ	ણીમાં આમ તેમ	વહે=ખોલે
નીર=પાણી; જળ	ડોક્યાં કરતાં અને તેની	માથું હલાવી=ડોકું
તાંદી=ત્યાં	અંદર સમાઈ જતાં	ધુણાવી; ના કહી
નિહાળ્યું=જોયું	સૂણી=સાંભળી	સપત=દોલત
માંદી=અંદર; મા	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરઆની; દયા
ઠર્યો=ખીધો	હાલાં=દયાળુ	જગનાથ=જગતનો ધણી;
		પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો પાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યા મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં ખીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ધાંટા પાડીને રડ્યો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડાહ્યા કરતાં અને સમાઈ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) ખીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માણ, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજો અને પરમેશ્વરની મહેરઆની થજો.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂબસુરત=દેખાવડો	સુકામે=ધેર
ભરપુર=ભરેશો	હોત=પ્યાર; વહાલ	હૈયું, ભરાષ આવ્યું=
પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; સખત	પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	લાચાર=નાચાર	ખરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયું=ઓછું થયું	મૂલ=કિંમત	પરવડે=ખોળે; પાલવે
સાર—ઘરેક માણસે પોતાના પ્રાણી પર ધણોળ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.		

પાઠ ૨૭.	લજવ્યું=શરમાવ્યું	વટાવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેજો	શરીર=ડીલ	વખોડવું=ધિક્કારવું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોહી પડ્યું હતું=રાજ
આંખ=નજર	બોલવું	થયું હતું.
નારાજ=નાખુશ	ચમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
ખડખડવું=મનમાં બોલવું	પારધી=શિકારી	કેડો=પૂઠ [નાખ્યું

સાર—કોઈ પણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.	ખચકાં=ડાકાં	જગાએ બેસી ઘાટ
શિઆળ=શિઆળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ઘડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં છોખંધને	જરદી=પીળો	ભટ્ટી=મોટો ચુસો
હારખંધ ધરો હોય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ધણાળ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=પારણે	નકલ=ખીમતું જોઈને
બજારો હોય તે.	કોલ=પેઢી; લુહાર જે	કરવું તે; કોપી

સાર—કોઈની ખોટી નકલ કરવી નહિ

પાઠ ૨૯.	ધી=તાવેલું માખણ	ધર
વરો=જમણવાર; નાત	પિઅર=ઐરીના બાપતું	મણ=૪૦ શેર

ડાંકણે=ટાણે; અવસરે
મેળાપ=મુલાકાત
ચક્રબટી=લટી
રડયું ખડયું=જવલેજ

લેખવે=ગણે
મોઢે ભાવે=ધણી કિંમતથી
ખપ=જરૂર; ઉપયોગ

રૂંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારેખોજ
વાળા
માન=આખર; ધન્યજાત

સાર—ભારેખમ થઈ ખુણે ખેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી અધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સાર છે, એમ કરવાથી જગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.

કુંવર=રાગનો છોકરો
ખાપકર્મી=ખાપની
કમાઈ ખાનાર
અખાપકર્મી=ખેડતાની
કમાઈ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
લાભી=ભાઈની વહુ
વતન=જન્મભૂમિ
એર્થાંતી=એકદમ

તરાપ=છલંગ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=લશ્કર; ફોજ
ઉપરી=સરદાર
હિંમત=હામ
લૂણુ=મીઠું; અનાજ
ફેતેલ=જીત
પ્રાર્થના=માગણી
તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં
તેમાંથી નીકળતો
અવાજ

ડંકો=લગાઈનું વાજન;
નોખત
નિશાન=ધ્વજ; વાવટા
દુરમન=જીતુ
ફોજ=લશ્કર; સેના
તક=દાવ; લાગ
સરદાર=ઉપરી
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાગની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્યા જે
માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ધન્યજા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

ફેડકો=ચોપડું પાણી
તથા જમીનપર રહે-
નાર પ્રાણી

ધાસચારો=ધાસ વગેરે
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લહેકાતી
ચાલ ચાલતો

ખાખોચીઈ=પાણી ભરા-
એલો નાનો ખાટો
જીવ=પ્રાણી
ચઢાઉ=કોઈ વખણુ કરે
તેમ ચઢે તેવી

કુલાવી=મોટું કરી

બેટા=દીકરા

બોલ=શબ્દ

મમત=ભદ્ર; હઠ

ગળ=શક્તિ

ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

લિખારી=લીખ માગનાર

તળાવડી=નાનું તળાવ

લપસી=ખસી; સરી

ઝૂજતો=કાંપતો; થરથરતો

ખાદી=ખડું લુગડું; દોટી

વાત=લાગત

મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ

કપડું

ખકારો=પસીનો

સાહુકાર=રૂપીઆ ધીર-

વાનો ધંધો કરનાર

જેમ તેમ=ગમે તેમ

બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ

વગરનો

કસ=કેંસ

જાતે=પોતે

સાર—(૧)કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ. (૨) કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ. (૩) કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. (૪) ટોપી બરાબર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.

આલણુ=હિંદુની ઉંચી

જાત

ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા

સારો=સાચક

ધંધો રોજગાર=વેપાર

વણજ

જડતો=સૂઝતો; માલમ

પડતો

દેશાવર=પરદેશ; બીજેદેશ

દારીને=હાંકીને

સ્રી=મૈરી

પગલાં=પગનાં તળીઆનો

આકાર

અંગુડીઆ=પગને અંગુડો

પહેરવાનું ધરણું

જોડવાં=પગને અંગુડો

તથા તેની જોડેની

આંગળીએ પહેરવાનું

રૂપાનું ધરણું; વેઠ

નિશાની=એધાણી

વહેજો=નાની નદી

શેલો=શીલા; પથર

ધોખી=લુગડાં ધોવાનો

ધંધો કરનાર

ધોખણુ=ધોખીની ખાચડી

રાજમારગ=મોટો રસ્તો

હુંકડું=પાસે; નજીક

છેક નજીક=ધણાજ ન્યાસે

ખંતીલા=કાળજવાળા

મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ=શોભા
મહિમા=મોટાઇ	ઉતરવાનો રસ્તો;	મેદાન=ખુદ્દી લાંબી
જગપતિ=જગતનો	ઑવારો	પહોળી જગા; યોગાન
ધણી; પરમેશ્વર	રળિઆમણી=શોભિતી	તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
જગ=દુનિયા	વાટ=રસ્તો	મહોં=માં
રચી=બનાવી	શીતળ=ઠંડો	આંખડી=આંખ
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ	સાર=સારી	આવાણું=ખાવાનું; ખોરાક
નવરંગી=તરેહ તરેહના	સૂર્ય=સુરજ	સાથ=સાથે
રંગના	વરસાદ=મેહ; મેઘ	કળા=હીકમત; યુક્તિ
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	હુલતાં=હલકતાં	કળી શકાય નહિ=સમજી
પાંડ=પહાડ	મધુર=કાનને સારૂં લાગે	શકાય નહિ
કરાડ=કરાડા; યુદ્ધ	એવું; મીઠું	સરજી=પેદા કરી
સિંધુ=હરીઓ; સમુદ્ર	નાદ=અવાજ; સાદ	સરજનહાર=પેદાકરનાર;
સરિતા=નદી	કળા=તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪. પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજૂતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ધણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સાસ રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડ, હરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તાં, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) જિઆળામાં ઠંડો પવન સારી

ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ધણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અન્નવાણીઆમાં ચંદ્રનું અન્નવાણું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મેળ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાં વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે ! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાંડ ઉપ.	રહેણ=શોભે	ફુવારા=પાણી ઉચું
વિશાળ=લાંબા પહોળા	કોચલ=કાળા રંગનું મધુર	ઊરાડવા માટે બનાવેલો
છજેલ=છવાઇ રહેલી	રાગનું પક્ષી	ધાટ
તાંબુ=કપડાનું ધર	કલોલ=મળ; આનંદ	નવરંગ=તરેહ તરેહના
તાડ=સૌથી ઉચું ઝાડ	તીતર=તીણા રાગનું	રંગ
કેળ=કેળાંનું ઝાડ	પક્ષી	અપાર=બહુજ
પલ્લવ=પાંદડાં	વિશેષ=વધારે	મોર=આંખાનાં ફૂલ
વનસ્પતિ=ઝાડ, ઊંડ,	બેશ=સરસ; સારી રીતે	કોર=ખાણુ
વેલા વજેર	કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો	ચાંદની=ચંદ્રમાંનું
ધરી=પહોરી	ધોળી=હલાવીને	અન્નવાણું.

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

સમજૂતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયત્રી । એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધળ, વાવટા ફરકતા હોય, તેમ કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધળ ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીન પર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જીવનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કાચલ મંધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કચુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાંઝથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) મોટા કેસુડાનાં ફૂલને કેસુડો રંગ ઘોળાને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં ધુવારા ઉરાડે છે; અને બનરો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-પુશીથી શિખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=જમીન વધીને
ઉંચી થઈ હોય તે
પડછાયો=ઝોળો
ઝોળો=પડછાયો

પીડ=વાંસો

ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ
જે દિશામાં જીગે છે તે
આગમણી=પશ્ચિમ;
સુરજ જે દિશામાં

આથમે છે તે

ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા
તરફ મોં કરી ઉભા
રહેતાં જેણી સમ ઝાળો
હાય આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા	જમણા હાથ આવે તે	જગાએ ઝીણો ઊગતો
તરફ મોં કરી ઉભા	ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં	દેખાય છે તેને ધ્રુવનો
રહેતાં જોણી તરફ	જે તારો એકની એકજ	તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડછાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? સામ-સામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટોચે	ધંચિ=તસુ; સવાકા જેટલી
એસતું વર્ષ=કારતક સદરા	ફુંટ=ખાર ધંચિ; અડધો	જગા
દાંડી=પંખાની હાથમાં	ગજ	મધ્યમાં=મચમાં
પકડવાની લાકડી	લાંબાઈ=લાંબાપણું	પગથીઉં=નાની ઓસરી
માપ=ભરતર	પહોળાઈ=પહોળાપણું	થોર=થુવેરીઆ
		કરા=ભીંત; દિવાલ

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે ? નકશામાં નીચે કઈ દિશા હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢશે ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=ઓધાણુ	ગાયર=ગાયને ચરવાની
ઘોરી=સરિયામ	સમજ=સમજણ; બાન	જગા
આગગાડી=વરાળથી	ખેતર=અનાજ પાકે છે	
ચાલતી ગાડી	તે જગા	

સવાલ—રસ્તો ખતાવવાને ખેવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી કેવી જમીન તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	પોપડો=ઢોરને ચરવાની	ઝાડ ઘણું હોય એવી વાડી
વગડામાં=ઉજ્જડ	જગા; ચરો; ખીડ	નિચાણમાં=ઢળતી
જગામાં	આંખાવાડી=આંખાના	જગામાં

ઢાળ=ઢાળાવ	વહેણુ=રેસો; પ્રવાહ	મસ=ધણું
ઢહેરું=દેવળ	ચાલાક=ચંચળ	ધજાન=ઉત્તર અને પૂર્વ
કાંઠે=કિનારે	પાર=કાંઠા; કિનારો	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
લાડું=કાંઠાપરની ખેડવા	પાળ=કેરણુ	નજરે પડ્યા=દેખાયા
લાયક જગા	ઠાંગર=માત	સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કંઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.-ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા ? કંઈ કંઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.	મામલતદાર=તાલુકાનો	મળીને થયેલો તે
વાળું=રાતનું જમવાનું	ઉપરી અમલદાર;	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
ગમ્યું=ગોઠ્યું	પટેલ તલાટીનો ઉપરી	હુડી=રૂપીઆ મળવાનો
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું	ભરાયું=પટેલ તલાટીએ	કાગળ; મનીઆર્ડર
મકાન	ખેડુત પાસેથી મહે-	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ
મુખી=પટેલ; ગામનો	સુલના રૂપીઆ લઈ	માસ્તર
ઉપરી	એકઠા કર્યા હોય તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગંધ=ખરાબ વાસ	તલાટી=ગામની વસુક્તાત	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
ખદોખસ્ત=ગોઠવણુ	ઉધરાવનાર	માંદો=ખિમાર; રોગી
હવાલદાર=પટેલના	રાવણીઓ=વરતણીઓ	ઢાકતર=અગ્રેજ દવા
તાબાનો સિપાઈ	તાલુકો=ધણું ગામ	જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, ઢાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.
સોનેરી=સોનાના રંગ
જેવો; પીળો
ખેડુત=ખેતીનું કામ
કરનાર
જળ=જમીન ખેડવાનું
ઓળાર

અંગારા=સળગતા
કાચલા
અળકતો=અળકતો
હાતણપાણી=હાંત સાફ
કરવા તથા મોઢું
ધોવું તે
ઝાડીને=ઝપડીને

ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ
તાણ=તરતની
હાહેર=સપાટા
ધધો=રોજમાર; લેખાર
જન=માણસ
નમતો=આથમતો
ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાહન અને વાહ-
નાંસ કોરો કેવી જણાય છે ? અજવાળું શેમાંથી આવે છે ? સવારે
અથ શાથી જણાય છે ? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે ?
છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ?
સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે
તેને શું કહે છે ? (જ. ઝળઝળાઈ) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.
વાતે=પુકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી
જાય છે.
ટિકિટ=દાખલા થવાની
ચિઠ્ઠી

ગુંગણાઈ=ગભરાઈ
ઝપાટો=સપાટો
તોફાન=પવનનું બહુ
જોરથી વાવું તે
ઉચલી=ઝડપી; ફેરવાઈ
મૂળમાંથી=જડમાંથી

હરવાડ=ધેટાં; બકરાં
ચરાવનાર
ધસડી=ખેંચી
ધાન્ય=અનાજ
વહાણો=મોટી હોડીઓ
અડગામણુ=ગભરામણુ
વાહનાં=વરાળનો જથ્થો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે ? બધેજ હવા છે એ સાબીત
કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે ? હવા ન હોય તો શું થાય ?
પવન એટલે શું ? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે ? પવનનું તોફાન ક્યારે
થાય ? પવનથી થતા ફાયદા જેરફાયદા ગણાવો.

સાર-હવા વગર પ્રાણી જીવે શકે નહિ, આટલેમાળુ વરમેધરે
તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=હવા વમરનો	તળાઈ=નીચેનો ભાગ
દુઃખ=નીટમણી	કંઠ=સખત	જંતુ=મીણા જીવજ
ચુરો=ભુકો	ગાંગડો=મટ્ટો	બેહ=હિંદ; કાણાં
કણ=રજકણ	ઝાંખો=તેજ વગરનો	થર=પડ
જીવ=જીવ	કહેણી=કહેતી; કહેવત	ચાંચવો=જમીન ખોદ-
અક્ષરો=હરફો; હસ્તકો	જન્મ=પેદાસ	વાનું ઝોગર; તીકમ
પીગળતો=રસ થતો	હરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	હુકીકત=વાત

સવાલ-આકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે ? આક પોચો
છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે ? આકને બઢીમાં નાખે તો શું બને
છે ? ચુનો શું કામમાં આવે ? આક પાણીમાં ઝોગળે કે નહિ ? પાણીમાં
ઝોગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઝોગળી જાય તે
પદાર્થ કેવા કહેવાય ? જ. દ્રાવ્ય. ન ઝોગળે તે કેવા કહેવાય ? જ.
અદ્રાવ્ય. આકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ. હિદ્રાળુ.
ખીજ કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? હિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો.
આક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થનાં
નામ દો. ઝોગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું ? આકને બોંય પર
પછાડીએ તો શું થાય ? આકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડ-
વાથી ભાંગી જાય છે ? જ. ખરડ. ખરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો.
આક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય ?
જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. આકને ઉપયોગ તથા ગુણ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાટી=ખટાશવાળી
ટીપે=ધડે	કાતર=કાપવાનું ઓઝાર	ઝેરી=ઝેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોધ	સિક્કા=ચલણી નાણું
અથવા રસ કરી લાંબાં	નાળયાં=નળી	ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની
ચોડા બનાવે છે તે	કથરોટ=મોટી થાળી	જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ધાટ બનાવે છે ? તાંબુ ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઇનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના કયા સિક્કા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કય કય ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ થઇને	વાસણ; ચંબુ
ખાણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મજગરાં=ચડવાં; જેના	કાટ=કીટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે બારણું ઉધડે	કલાઇ=જાંખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
ઈનામ=પુશ થઈ આપવું	તાસકો=ઢાંકણું	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; ભેટ	પવાલી=લાંબું પીપ	કરેલાં
મળવણી=ભેગ	શિરોધ=જાંકડા મોઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબુ ને

પિત્તળ એમાં કઠણુ કોણુ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણુ ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણુ હોય તેનાં નામ દા. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાતણુને કલાઈ કરાવવાનું કારણુ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણુ કટાય ? તાંબું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૭.

ધાસનું બળર=ધાસની

પૈઠ

ચરે=પોપડ; ધાસ

ગિગવાની જગા; બીડ

કુમળું=નરમ

છાવામાં=ઢાંકવામાં

વણીને=વળ દબને

મુળીઆં=મૂળ

ધાર=અણી

દાભ=દરભ

ઝીઝવો=એકજાતનુંધાસ

ચરાઉ=ચરનારા

ગંજ=ધાસના ઢગણા

ગડી=ગાંઠ

સુગંધ=સારી વાસ

મોથ=સુગંધીદાર ધાસ

ખુજલી=ખસ

ધુપેલ=માથામાં ધાલવાનું

સુગંધીદાર તેલ

અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુ

નો કસ

ફરો=એક જાતનું ધાસ;

ધરો

જડ=મૂળ

ફરી ફરીને=વારે વારે

ઉપલાણે=ઉપરના ભાગમાં

વાટ=રસ્તો

ચમરી=છોડ ઉપરની

પાંખડી

મુંવાળી=લીસી

વાસ=સોડમ

મુપડા=ઝાડકવાને વાંસની

ચીપ કે ધાસનું

બનાવે છે તે.

સાદી=ચટાઇ

પડા=ઝુડા

કુડીને=છુંદીને

મૂંજ=સરકટની પાંદડીને

પલાળી કુટેલી તે

ખાટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ગિગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે ? ઝીઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ગિગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

એવ શા શા કામમાં આવે છે ? ફરો કાઠી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ
ઊગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવસ્ના ખાધામાં આવે
છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા
પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફૂટીને પલાળે છે તેને શું
કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ઘાસ ખાટલા બરવાના
કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.	આતર=ધાસ, છાથુ	દેખરાં=મીઠું મરચું નાખી
વાવવા=રોપવા	વગેરે કાઠી મએલો	જુવાર ખાજરીના
સાંઠો=જુવાર વગેરેનો	કચરો	કરેલા રોટલા
લાંબો ઘાંઠો	પૂરીને=નાખીને	ખસલી=એક જાતનું
પરાજ=ભાતનું ધાસ	લીલ=વગડામાં રહેનાર	ધાસ
ગાંઠ=મડી	જાત	કડખ=જુવારનો સુકો
સળંગ=આખી	નાગલી=ત્રાવટો	સાંઠો
ચેર=પેરીઈ	સામો=એક જાતના	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ગુચ્છો=ચુચળું; જથ્થો	ધાસનું ખી	ખીડ=ધાસ ઊગવાની
નબરકરો=ધ્યાન આપો	થેક=ચીઢા કે કુંગળાનાં	જમીન; ચરો
ખી=ખીઆં	મૂળની ગાંઠો	

સવાલ—ખાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે
સુકામલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું
ખી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું છે ? મહીકાંઠો ક્યાં
આવ્યો ? મહીકાંઠાના બીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.	એકસામટું=સાથે લાડ	દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે
સખત=ખડક	લાખ=સુરબ; સર્ચ	કોઠ=ઢોર માંસવાની જગ્યા

નીચું નાખું છું	આસ=ખેતરમાં હળે કરી	નીપજવે=પકવે
છાસ=હાંમાંપાણી નાખી	પાડેલા આગ ઉભા	અનન=અનાજ
વસોવી બનાવે છે તે	સિસોટા	ધરે=પહેરે
કાવત=જેર	હળપુણી=હળમાં ભેટાની	સહે=ખમે; વેટે
ચવડું=હળના નીચેના	કોસ હોય છે તે	હાફ=જાથરો
ભાગમાં કોશની સાથેનું	ધુસરી=બળદની ખાંધે	ઉત્તમ=સાથી સારી
અણીવાળું લાકડું	રહે છે તે લાકડું	પર=પારકો
આળસુ=સુસ્ત	છડો=હળને છેડે પકડ-	ઉપકારી=આભારી
સડ=હળમાંનો વચમાંનો	વાને ખીલી જેવું હોય	દીએ=આપે
લાંબો સોટો; અહાલ	છે તે; હમેડી	શીખ=શિખામણ
	તાત=આપ	ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આપ્યા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ધણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંચું અને આમલા ભાગને સડ કહે છે, સડની લંબાઇ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંચું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણીદાર અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જમણા ભાગમાં સડનો છેડો ધાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી ભેટાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી દાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને ખીજે છેડે ખીસો હોય છે, તેને સગન (સંખંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસર ખાંધે છે, ધુસર બળદની ખાંધપર મૂકે છે, ધુસર બળદની ખાંધ ઉપરથી ખસી ન જાય.

માટે ધુસરાને બને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે, તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ધસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે સોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગાળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખતે ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળતું ડોઢગિ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાતું પોષણ કરનાર પણ તું જ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી જિંદગી આપે છે, કે તમે સારી પેઠે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પારકાતું ભલું કરનારા મશી.

સાર—કહેવત છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફદટ નોકરી, નિદાન બીજ એટલું ન આવડે તો ફલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૯.	ક્યારા=ક્યારા	ભરડીને=ભરડીને
પાળ=કોરણુ	ધર=કુમળા છોડ; તર	છોડ=ફેતરાં
લીલાંછમ=ધણાંજ લીલાં	ઝીલવો=ખમવો	

સવાલ—ઝાંગર શી રીતે વાવે ? ધર એટલે શું ? ઝાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે છે ? ઝાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ઝાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે એખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	પેર=ગદેરી	કુકર=ભુડ
કોભુ=શેરડીનો રસ	વેંત=બિલ્લસ	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સંયો; કોલ	આંખ=કળી	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરાં	પીત=પાણીથી થતું	પાકટ=પાકી
રસ=કસ	કરસણુ શાક વગેરે	તાવડો=મોટો પેણો
સંબંધી=વિષે; બાબત	તરકારી=શાક	છારી=પડ
	માસ=મહીના	

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ બતાવો. કોભુ એટલે શું ? કોભુ શેનું બને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	ભાવ=હોંસ	જોર=શક્તિ
તકરાર=વઢવાડ;	સારા=સાબળ	નકામો=ફોગટ
વઢવા=લડવા	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમા=શાંત	કણુક=રોટલી કરવા માટે	ઉપયોગના=જરૂરના
ઉજળો=સફેદ	બાંધેલો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે અને તેનું કારણ શું ? ભાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ધઉની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ધઉ કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ પર.	ક્રિયા=મરણ	નિશાળ=શિક્ષણ
મધપુડા=મધમાખીએ	નર=પુરુષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
બનાવેલો પુડા	છપ્પણવાળાં=છપ્પણના	રમેન્નનાવે
હાટકતો=ટિંગતો	આકરના	તરતજ=તરસ
વાધરી=શિકારી	જ-મ=જિ કમાની	ચૂસી=ચોષી
કામળો=ગિનતું લુગડું	રક્ષણ=બચાવ	સરે=ધાય
કુણી=કુમારો દેવતા;	કંખ=ચટકો	ગુણુ=ફાયદો; લાભ
સળગતાં છાણાં વગેરે	પેસવા=ઢાખલ થવા	તમામ=અધુ
ધરખાર વગરનાં=રખડતાં	કયા=રહેમ	તજે=છેડી દે
પારકો=પરાયો; ખીનનો	કવિતાના અર્થે.	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
ચીજ=વસ્તુ	હુન્નર=કસબ; કારીગરી	પંકાય=વખણાય
	મધમાખી.	

સમજ્યુતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને તું નીચું બનાવે છે, તેથી જોતલે મધ અને મીણથી ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણાજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું બજાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે અને જરાપણ આજસ કરતી નથી. (૩) કીડી, કરોળીઆ, અને મકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતજબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. (૪)

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

સવાલ—મધપુડા કાણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઇંડાં ક્યાં ખાનામાં મૂકે છે અને તે કાણુ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઇંડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણુ શું ? મધ અને મીણુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી.

પાઠ પઠ.	નખળું=કમજોર	ખીકણુ=ખીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધરીને દોડે છે=દુમલો
ઝેક જાત	દાદ=મેવડા દાંત	કરે છે
ખતક=પાણીવાળી જ-	અણીદાર=તીણા	માંજર=કલગી
ગામાં રહેનાર પક્ષી	ગળી જાય છે=આખું	દીપે છે=શોભે છે
પીછ=પીછાં	ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ચીકટ=ચિકાશ	જાળવે=સાચવે; સંભાળે	વહાણુંવાય=સવાર થાય
લિંગજાતું=પૂલજાતું	ઠાંકી=જુપાવી	

સવાલ—ખતક કેવી જગામાં રહે છે ? ખતકનું શરીર કેમ બિંજાતું નથી ? ખતક શું ખાય છે ? ખતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? ખતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ જીડી શકતી નથી ? ખતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણી પર ચાલી શકતા નથી અને ખતક શા માટે ચાલી શકે છે ? ખતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરલા અને ખતકની ચાંચમાં ફેર શું ?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઝાળખી શકાય ? મરઘાં ચા માટે પાળતા હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ખોલે છે તે શું ખોલે છે ?

સાર—મરઘો ખોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાબરી=કાબરચીતરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણ
ફેકપાસમાંથી કપાસીઆ	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શાધી
કાઠી લીધા પછી ને	ભુરા=આસમાની	શાધીને
રહે છે તે	ટપકાં=છાંટ	લો=ખીક; ડર
તણખલાં=તરણાં	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બતાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે ? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે ? ચકલી ને ચકસો ઝાળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫.	સપાટ=સરખી	મજલ=મુસાફરી; અંતર
ફખાવ=શેઠા	લગામ=દોર	પાણીઘર=જોરવાળી;
ગરદન=મોચી	તીણા=ધારવાળા	ઝડપથી દોડનાર
કેશવાળી=ધોડાનીગરદન	ચપટા=ખેડેલા	અરખી=અરખસ્તાની
પરના વાળ	ભુસુ=થુલું	નીમકહલાલ=ખાય તેનું
નકકર=સંગીન	દાણા=અનાજ	બહું કરનાર; ધણીનું

મથું = આહનાર	શરત=હોડ; હારજીત	જીન=આમડાનું પલાણ
મણી=માલીક	ટટી=કામડાની વાડ	સવારી કરે છે=મુસાફરી કરે છે
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર	કુદાવે=ફાલંગ મરાવે	

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે ? કેશવાળી કોને કહે છે ? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી શકવાનું કારણ શું ? એના કાન કેવા હોય છે ? લગામ ક્યાં ધાલે છે ? ક્યા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે ? ઘોડો શું શું ખાય છે ? નાળ શા માટે જડાવે છે ? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? ઘોડાની કઈ કઈ જાતો છે ? ઘોડામાં ક્યા ક્યા ગુણ છે ? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે ?

પાઠ પદ.	ખોંખારે=હણહણે	ધીરજવાળું=દુઃખ
ચેક=ચાકુકાર	ભુકવું=ગધેડાનું ખોતવું	ખમનાર
નાળખંધ=નાળ જડનાર	અડીઅથ્ર=અડી જાય	કલાગર=કલા પ્રમાણે
ખરી=જનાવરના પગના	એવું; જીદી; હડીકું	ચાલનાર
તળીઆનું હાડકું	ઠોઠ=અમ્મલ વગરનો	દેદું=નાનો ઘોડો
ફેર=તફાવત; ફરક	નચાઈ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડીને ઘોડાના
જુમખો=જથો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો તે
		વાળ=નિમાળા; ખાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકામલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આપે પુછડે હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.	ભાગ	છેડો=નાકું
ગેહજગાય=પરમેશ્વરની ગાય.	તાળવું=મોઢાની અંદરનો	મૂળ=શરઆત
વાનાં=વસ્તુ	ઉપક્ષો ભાગ	ગળું=મોચીની પછવા-
ધડ=મોચીથી પગ	ભવાં=ભમર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
સુધીનો ભાગ	રના કમાનદાર વાળ	વચ્ચેગાળે=વચ્ચેવચ્ચ
ડોકું=ધડની ઉપરનો	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંમર
	ખાળે=અટકાવે	ઢીંચણુ=ધુટણુ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ઓપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ જીગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાંની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, મોચી, દાઢી, અને હડપગી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેદુ, કેડો, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણુ, નજો, પાટલી, તળીઈ, એડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૮.	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધંઆકો=અવાજો
ઈન્દ્રિય=જે વડે કાંઈ	ફીકર=ચિંતા [થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઈન્દ્રિયો કોને કહેવી ? ઈન્દ્રિયો કેટલી છે ને તે કંઈ કંઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભાર કે હલકું; પોચું કે કઠણુ; લીસું કે ખરબચડું; ટાડું કે ઉતું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ પદ.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
ખુદી=રંગ	સેલા=દુપટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=સાલ, પીળો	સાલ્સો=આયડીને પહેર-	ખુશ્તા=મહાર પડતા

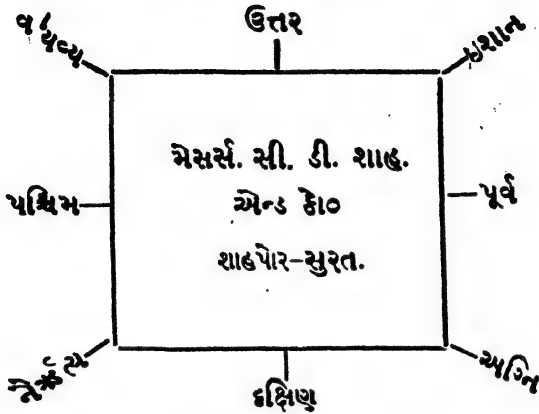
સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમળ રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમળ રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્યાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં ઘોડાં કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો જુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=સમજાયું વ-	ગરજ સારે=કામ કરે
ઉધાડો=નાગો; લુગડાં	ગરના	ભીંગડાં=ખડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું પુટા-
કાંતીને=તાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણુ=કવર	ખારતો=સુતરાઉ કપડું
ઘોંટ=તરેહવાળું કપડું	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? બિન એટલે શું ? બિનનું કશું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? બિન સિવાય બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી સોડો બિન અને રૂનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

બીજા ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

બુજોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી અથા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને અથા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને

મોટે ખીણું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કષ્ટ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કષ્ટ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કષ્ટ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ, સૂચના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(સ. ૧) ખુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ, ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉધરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉધરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફતું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

હસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કસેક્ટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કસેક્ટરને પોલિટિકલ એન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફાજદાર. (સ. ૪) ફાજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફાજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઈ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમજન કોર્ટ. એના ઉપરીને સમજન (મુન્સિફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સમજન કોર્ટો કઈ છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સમજન અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે ? જ. કંપાઉન્ડર (હવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? જ. સિવિલ સર્જન, તે ખિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

બહુર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૧) બહુર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે ? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે ? જ. એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીઅર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરનાં ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મહેતાજી (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે ? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે ? જ. જકાત, જનરેશરો, ધરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિ. સિપાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે ? જ. સરકાર તરફથી

નિમાયલા અને પ્રજા તરથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫)
એ સભાસદો શા નામથી ઝોળખાય છે ? જ. કૌન્સિલર. (સ. ૬)
મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણુ અને તેને મદદ કરવાને કોણુ
કોણુ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર,
સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે
છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને
કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી
આણે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર
રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે, તેમાંથી આણે છે.
(સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ.
લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે
છે ? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ.
કાગળો, ખેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ લઇ
જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે
છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણુ કોણુ હોય છે ? કારકુન,
સિપાઇ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જમલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલ્ચર
ખાતું, આખકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું,
રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

બીજા ધોરણ માટે “ અંગ્રગણિતનાં મનોચત્ન ” પાંચ આના.

ચાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરોની હાર હોય તે.

મહાદેવો—ધણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પરું—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ધણાં ધરની વસ્તી હોય તે.

કરબો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોબંધ અને હારબંધ ધણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ધણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ધણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે બંધાંથી ધણો માલ વહાણુ મારફતે આવળ થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથો.

પોલીટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકાર.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ધણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થએલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણુ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગળોટ વઝેરનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોક્કસ ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગ્યા કે જ્યાં પુણ્ય જાત્રાનું આવતા હોય છે તે.

પેદારી—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ફિલ મારે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ
અમ્બેડ્સની ફિલ.

દરેક રમત ૧૧ મુદ્દી કરાવવી બારે અમ્બેડ્સ પહેલાં મુકેલાં હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા. હેતુ—છાતી તથા હાથના રનાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણા હાથની મુદ્દી મેં તરફ લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબા હાથની મુદ્દી મેં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉઘા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુદ્દી મેં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુદ્દી મેં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉઘા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘા રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આગળ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉંચા (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાટ.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કર્તુ.	ભક્ત.	વૈશાખ.	ડાહો.	ગધેડાનું.
વટેમાર્ગુ.	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
ભક્તિ.	આવણ.	ધોએલાં.	હગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિષ્ણુ.	અથડાયું.	ખડખડો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં.	ભાગ્યશાળી.	જક્કી.
હોશિયારી.	પોષ.	મિઠાઈ.	વિદ્યા.	માંડું.
વર્ણન.	સૂઢ.	લકડ.	પુત્રનાં.	હુંફમાં.
ભ્રમર.	પખવાડીઓ.	પુષ્કળ.	વંઠી.	પિત્તાડો.
પૂર્વે.	તિથિઓ.	મુતરાઉ.	ચૌરામાં.	અભાગીઉં.

માંધતો.	દહ.	કૌશલ્યા.	સિસોદીના.	ખૂખસુસ્ત.
કૂંદવું.	મિત્ર.	ઢીઠયો.	મિનિર.	રૂપીઆ.
સમભવ્યું.	અધું.	ધમ્બા.	દારકું.	ભૂખ્યો.
છિંધ્યાં.	સ્વાદે.	ગભરાટમાં.	હીંચકો.	શીંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિંચાળે.	દોડ્યું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	દીમણું.	ખડખડાર.
મુદલ.	ગુકસાન.	વિચાર્યું.	ઝોઝો.	સંકટમાંથી.
રિસાઈ.	પુતળાં.	બ્રાહ્મણ.	નીમણક.	શિખાળ.
ભાઈભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભર્યા.
દોંગ.	ચટણી.	મૂર્ખ.	દીલગીર.	ગભરાટ.
ચતન.	ધોતડીમાં.	ધણિઆણી.	ઢેકાઢળીઆ.	પ્રાણી.
તૂટલે.	કૂંદ્યું.	છોકરાંછેયાં.	ધૂળમાં.	ચટાપટા.
હિંમત.	કુટુંડું.	ઈંચર.	દારે.	ડીલ.
લીડયો.	પસ્તાયો.	જન્મ.	કિનારો.	ભફીમાં.
છફી.	ઝૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્ધો.	ધગધગતા.
અણતસિંહ.	ખેંચતાણ.	વિચાર્યું.	વાટમાં.	લગન.
શિવશંકર.	સહીઅરો.	ગાડ.	હડખાએલું.	પિએરથી.
ચક્રરમાં.	કદા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દોડાદોડ.	નિંદે.	સંદેશો.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી.
ધૂમી રહો.	કલેશ.	સોંખ્યો.	ડરો.	આપકર્મી.
ઉડાડયો.	રામચંદ્ર.	દુઃખ.	કુલતાં.	સોંખ્યું.
બૂલથાપ.	ઈર્ષણ.	ગોઠવણ.	છેયેછોકરે.	હિંસોંગ.
કુદીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાર.	પૈસેટકે.	આર્થીતી.

ઢેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ઘોઝેલાં.	ધંધો.
ભરકર.	કુંકું.	સુકું.	કાકતર.	તાંબાકુંડી.
હિંચત.	પુષ્કળ.	કુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમાં.	ધગધગતાં.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	મહિમા.	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિકકા.
દુશ્મન.	જગપાત.	ટખલો.	ઢાર.	ટંકશાળ.
ઢડકો.	સરજાવ્યાં.	ખુરસી.	ધાંધાટ.	પૂછયું.
ફૂંદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.
તડકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોધં.
કુંદતું.	રણિઆમણી	મુકાવ્યું.	મોડું.	કટાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ગ.	સર્વે.	ચળકાર.
ભિખારીને.	સ્હોય.	ખૂશ.	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.	ધાન્ય.	પાંડી.
ભૂટયો.	નાળિએરી.	ધંધરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆં.
ધૂજતો.	પટલવ.	લાઠું.	દુઃખ.	ઝીંઝવો.
સોલાગચંદ.	વિશેષ.	અધિકારી.	કુખાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યાં.	ચૌરા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.	ખંદોખસ્ત.	ભટ્ટો.	મુગંધ.
દશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અતર.
સ્રી.	દક્ષિણ.	મામલતદાર	જન્મ.	ઢાંડી.
અર્ધા.	ઉત્તર.	હરિલાઈ.	છિદ્રો.	સાંઢીઓ.
ઢંકાએલાં.	હુમેશાં.	માસ્તર.	તાંમું.	કુંપડાં.
અંગુડીઆં.	સ્લેટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છો.

સળંગ.	અગિઆર.	જંતુને.	તણખલાં.	વણીં.
અથાણું.	કુકર.	કુન્નર.	ખચ્યાં.	અડીઅભ.
કૌવત.	શિઆળવાં.	મંકોડો.	જાંધ.	મહેનવું.
આળસુ.	રંધાધને.	ઉચોગી.	નકકર.	કલાગરં.
કોશ.	પૈસાદાર.	ખાખોચીકં.	પ્રીતિ.	ટકું.
કુસરી.	તડાળ.	ચીકટ.	શરત.	ખચ્યર.
અન.	વાધરી.	લિંગતું.	ટદીઆ.	ધડ.
સતોષ.	આઢીને.	દાંડીએ.	ઉપચોગી.	હોઠ.
લડું.	ખગાડગું.	લિંગધ.	ખરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	ધચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રાસ.	ઇંદ્રિય.
ટાંકણું.	ઈડાં.	કુકરેકૂક.	ભૂંકે છે.	શોંગડાં.
ઝપાટો.	રક્ષણ.			કાંકું.

સમાપ્ત.

→ બીજા ધોરણ માટે ←

સુરત શહેરના “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.
 ચોર્યાસી તાલુકાના “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.
 અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.
 “મુખગણિત શિક્ષક” ભાગ રજો બે આના.
 હિકેશન શિક્ષક” ભાગ રજો ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા
 શાહપોર—સુરત

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ડાના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦
ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬	કન્યા ૨જીના અર્થ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.

બીજા ધોરણની સૃષ્ટિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપૌર-સુરત.

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

